

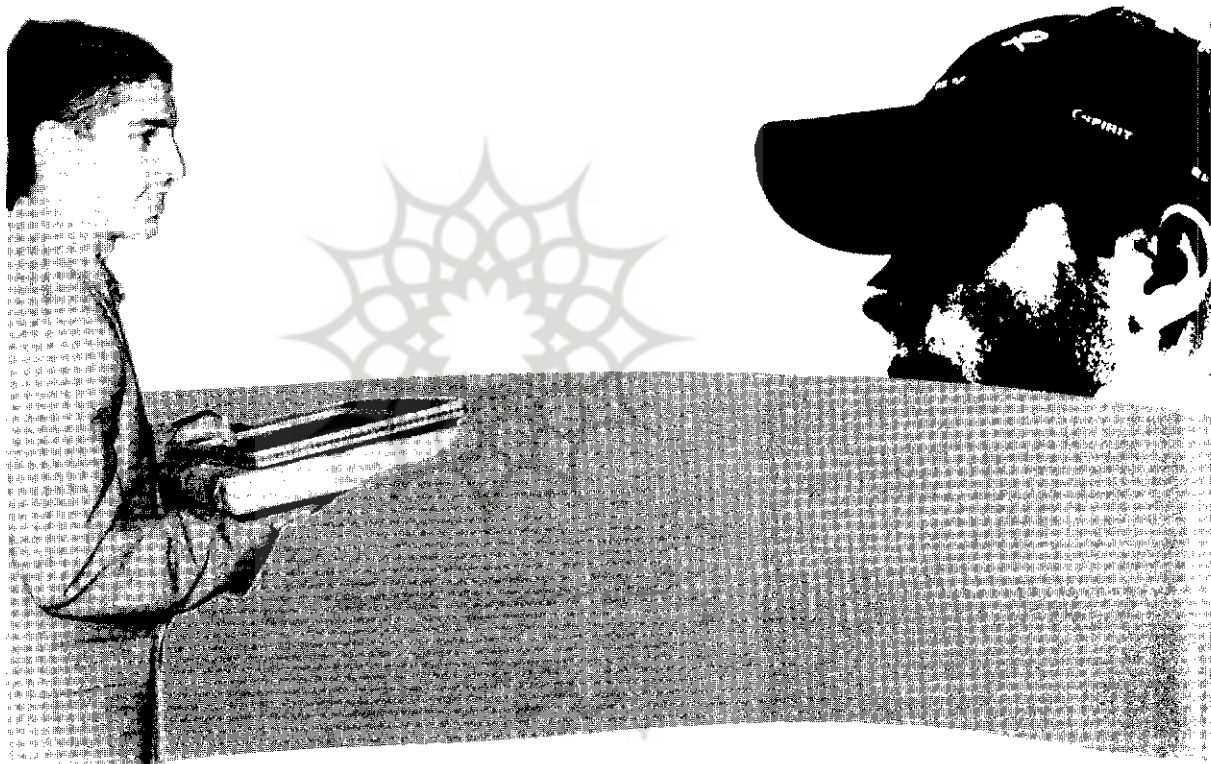

قسمت اول

شخصیت و رفتار دینی

اشاره

در دنباله‌ی مباحث روان‌شناسانه‌ای که به مسائل و مطالب دینی نیز معطوف بود، بخش دیگری از مکتوب مؤلف محترم تقدیم می‌شود که به مقوله‌ی شخصیت و رفتار مربوط است. در این بخش، نوع رفتار دینی متناسب با تیپ‌های گوناگون شخصیتی بررسی شده است.

یکی از زمینه‌هایی که باید با توجه به ساختار شخصیتی انسان‌ها، در مورد آن به بحث پرداخت، چگونگی دینداری افراد و نحوه‌ی بروز رفتار دینی در آنان است. امروزه بسیاری از انسان‌ها خود را منتسب به دین می‌دانند و در نتیجه، خود را متدین می‌شناسند. به تبع چنین قضاوتی، دیگران نیز آنان را متدین می‌شناسند و بسیاری از رفتارهای ایشان را به دین نسبت می‌دهند. ما در این نوشتار درصدد آنیم که ببینیم، آیا دینداری الگویی واحد و مشخص است که هرکسی به صرف نسبت دادن خود به آن، یا قرار گرفتن درون آن الگو، نام دیندار به خود می‌گیرد؟ یا نه، دین واقعی است که همه کس آن را دریافت می‌کند و براساس شخصیت و شاکله‌اش، تعبیر و تفسیر خاصی از آن می‌کند و تابع تفسیر خود از دین می‌شود، نه تابع دین حقیقی؟ به عبارت دیگر، سؤالی که می‌خواهیم به پاسخ آن پردازیم این است که آیا این انسان متدین است که تابع دین است، یا نه، این دین است که براساس شخصیت انسان، تابع او می‌شود؟

یکی از زمینه‌هایی که باید با توجه به ساختار شخصیتی انسان‌ها، در مورد آن به بحث پرداخت، چگونگی دینداری افراد و نحوه‌ی بروز رفتار دینی در آنان است. امروزه بسیاری از انسان‌ها خود را منتسب به دین می‌دانند و در نتیجه، خود را متدین می‌شناسند. به تبع چنین قضاوتی، دیگران نیز آنان را متدین می‌شناسند و بسیاری از رفتارهای ایشان را به دین نسبت می‌دهند. ما در این نوشتار درصدد آنیم که ببینیم، آیا دینداری الگویی واحد و مشخص است که هرکسی به صرف نسبت دادن

در پاسخ به این سؤال باید به اجمال بگوئیم، اگرچه بسیاری از ما انسان‌ها، دین را منطبق با شخصیت خویش تفسیر می‌کنیم، تغییر می‌دهیم و منطبق با آن رفتار می‌کنیم، اما باید توجه داشته باشیم، هستند انسان‌هایی که می‌کوشند، شخصیت خویش را منطبق با دین خالص الهی تغییر دهند و

تیپ اجتماعی وقتی در تنهایی قرار می‌گیرد، ویژگی‌های تیپ بدنی را از خود نشان می‌دهد. برای مثال، وقتی با جمع است، امکان دارد نماز صبحش را اول وقت به جا آورد، ولی وقتی تنهاست، ممکن است حتی برای نماز بیدار هم نشود

خود را با دین منطبق سازند، نه دین را با خود. اینان مصداقی از «مَنْ أَخْلَصَ وَجْهَهُ لِلَّهِ» هستند. نقل است که شهید محمدباقر صدر در مورد امام خمینی (ره) فرموده‌اند: ذُوبُوا فِي الْحَمِيْنِي كَمَا ذَابَ هُوَ فِي الْإِسْلَام. یعنی: در خمینی ذوب شوید، همان گونه که او در اسلام ذوب شده بود. تطابق دادن شخصیت با دین، مقام رفیعی است که رسیدن به آن به سادگی امکانپذیر نیست. انسان‌ها اغلب دین را در خود ذوب می‌کنند، نه خود را در دین.

با توجه به انواع تیپ‌های شخصیتی که تاکنون از آن‌ها صحبت کرده‌ایم، رفتار دینی هر یک از آنان را به اجمال بررسی می‌کنیم. در این جا تذکر این نکته لازم است که هرچند درباره‌ی رفتار هر تیپی به طور جداگانه بحث می‌کنیم، لیکن هستند افرادی که بینابین دو تیپ قرار دارند؛ یعنی گاه رفتارهای یک تیپ و گاه رفتارهای تیپ دیگری را از خود نشان می‌دهند.

اه تیپ بدنی

تیپ بدنی شخصیتی است که نیازهای بدنی بر او غلبه دارند. این تیپ بیش‌تر درصدد رفع نیازهای بدنی و در پی لذت‌جویی است و از پرخاشگری و هیجان‌طلبی نیز در جای خود لذت می‌برد. پس از رفع نیازهایی چون خور و خواب و نیاز جنسی، در جست‌وجوی موقعیت‌هایی است که هیجان دارند. در جای خود از پرخاشگری نسبت به دیگران استفاده می‌کند و از همانندسازی با پرخاشگر، از طریق تماشای فیلم‌ها و صحنه‌های پرخاشگرانه،

شنیدن وقایع همراه با پرخاشگری و نیز درگیری ذهنی با آن‌ها، لذت می‌برد.

قاعدتاً نمی‌توان انتظار داشت که چنین افرادی، رفتار دینی از خود نشان دهند، اما در مواردی می‌توان افرادی را یافت که ضمن داشتن تیپ بدنی در شخصیت، رفتارهای دینی را نیز بروز می‌دهند. چنین افرادی، به علت‌هایی چون آموزش‌های دوران کودکی، عادت یا علاقه به جنبه‌هایی از دین که با تمایلات آنان تطابق دارد، مانند توجه به جنبه‌های لذت‌طلبانه‌ی طعام، یا احکام و آداب مربوط به مسائل جنسی، یا جنبه‌هایی از دین که شدت عمل نسبت به محاربان و کفار را توصیه می‌کنند، ممکن است به طرف داشتن رفتار دینی سوق یابند. اینان با وجود داشتن شخصیت بدنی، رفتارهای دینی نیز از خود نشان می‌دهند. مهم‌ترین ویژگی‌های این رفتار دینی آنان به شرح است:

- رفتارهای دینی تیپ بدنی اغلب شکل عادت به خود گرفته، محصول یادگیری‌های دوره‌ی کودکی است.
- افراد این تیپ در انجام اعمال دینی حواس جمع و حضور قلب ندارند. مثلاً نماز اقامه می‌کنند، کم‌تر به مفهوم عملی که انجام می‌دهند، توجه دارند و بیش‌تر اوقات نماز، ذهنشان مشغول تخیلات گوناگون است.
- در شرایطی که بین انجام اعمال دینی و لذت‌طلبی‌های بدنی تعارض وجود داشته باشد، بدون دغدغه به ارضای تمایلات بدنی می‌پردازند. مثلاً وقتی به راحتی نماز صبح آنان قضا می‌شود؛ زیرا راحت‌طلبی حاصل از خواب را نمی‌توانند فدای انجام فرضیه‌ی صبح کنند.

در صورتی که فرد دارای تیپ بدنی متمایل به پرخاشگری، این تمایل را با رفتار دینی بیامیزد، آن بخش‌هایی از دین را که با پرخاشگری او بیش‌تر سازگارند، انتخاب و بخش‌های دیگر را رها می‌کند

- یکی از نشانه‌های غلبه‌ی تمایلات بدنی بر شخصیت فرد همین است که او ارضای نیازهای بدنی را بر سایر وظایف بدنی و اجتماعی ترجیح می‌دهد. به عبارت دیگر، کسی که اغلب اوقات به ارضای تمایلات و نیازهای بدنی می‌پردازد، دارای تیپ بدنی است.

● اطلاعات ناقص، پراکنده و غیرمستند و مسجل در مورد دین دارند. از یک سو، هیچ تمایلی برای کسب اطلاعات دینی از خود نشان نمی دهند و سؤالات زیادی در مورد دین و باورهای دینی ندارند، و از سوی دیگر، به آنچه در مورد دین می دانند نیز یقین ندارند و چندان مدافع آن نیستند. برایشان چندان فرقی نمی کند که خدا یکی باشد یا هر تعداد دیگر. اگر کسی در مقابل ایشان توحید را اثبات کند، همان واکنش را خواهد دید که تثلیث را. خلاصه آن که فرد دارای تیپ بدنی، درباره ی دین و بسیاری چیزهای دیگر درگیری ذهنی و عقلی پیدا نمی کند و اثبات و نفی هر عقیده ی دینی برای او یکسان است.

تیپ اجتماعی، سطحی رشد یافته تر از تیپ بدنی در شخصیت است. ویژگی بارز این تیپ آن است که به ملاحظات اجتماعی و داوری دیگران در مورد خودش اهمیت می دهد

در میان افراد تیپ بدنی، عده ای به پرخاشگری و خشونت تمایل پیدا می کنند. چنین افرادی تمایل خود به پرخاشگری را به شکل های گوناگون نشان می دهند. منازعه و درگیری با دیگران، استفاده از وسیله هایی مانند: چوب، سنگ، زنجیر، پنجه بوکس و... برای صدمه زدن به دیگران، یا نگاه داری ابزار چاقو، زنجیر و حتی اسلحه ی گرم برای شرایط احتمالی، همگی نشانه هایی از تمایل فرد به پرخاشگری هستند. آنانی که چنین موقعیت هایی را نمی یابند، از طریق تماشای فیلم های پرخاشگرانه و شنیدن و خواندن وقایعی که موضوع پرخاشگری دارند، تمایلات خود را ارضا می کنند.

در صورتی که فرد دارای تیپ بدنی متمایل به پرخاشگری، این تمایل را با رفتار دینی بیامیزد، آن بخش هایی از دین را که با پرخاشگری او بیش تر سازگارند، انتخاب و بخش های دیگر را رها می کند. این گونه افراد، ضمن داشتن ویژگی هایی که پیش از این توصیف کردیم، بر جنبه های پرخاشگرانه ی دین تأکید زیادی می کنند و آن را عملاً نشان می دهند.

در تیپ بدنی، دوستی ها با ملاحظات و آداب اجتماعی همراه نیستند. دوستانی که یک فرد با تیپ بدنی پیدا می کند،

همسان او در ارضای نیازهای خود هستند. اینان معمولاً قانونمندی های خاصی را با هدف ارضای تمایلات خود، بر روابطشان حاکم می کنند. به عبارت دیگر، خرده گروه هایی را تشکیل می دهند که اغلب اوقات فرهنگ و ضوابطشان از فرهنگ عمومی جامعه فاصله می گیرد. چند نفری که یک گروه را می سازند، به ظاهر پیوند بسیار محکمی بین خود دارند، در حالی که این پیوند بین آن ها و جامعه ی بزرگ تر، از جمله بین آنان و اعضای خانواده ی آن ها مشاهده نمی شود. آن ها گروه بسته ای را تشکیل می دهند و با بیرون از گروه خود ارتباطی ندارند. دوستی هایشان هرچند ممکن است به پیوندی محکم تبدیل شود، اما بر اصولی فراتر از تمایلات و نیازهای بدنی استوار نیست.

در چنین شرایطی، دوست از دوست خود به هر قیمتی که هست دفاع می کند، حتی اگر او اولین جنایتکار جهان باشد. دوست برای چنین فردی، بخشی از او شده است؛ مانند دستی که دست دیگر را یاری می رساند. برای یک دست، کاری که دست دیگر انجام می دهد، زیرا سؤال نمی رود، بلکه هر دست، دست دیگر را بدون پرسش و سؤال یاری می کند.

دوستان در چنین گروه هایی، وقتی می بینند یکی از آن ها با کسی درگیر است، بدون سؤال از حق و باطل بودن درگیری، به حمایت از دوست خود می پردازند و با دشمن او درگیر می شوند. برای آنان نادیده گرفتن مصالح دوست، در حکم خیانت است. اگر دوستی به هر علتی، هر چند حق، منافع دوستش را زیر پا بگذارند، به منزله ی اعلام جنگ و دشمنی با

رفتارهای دینی تیپ بدنی اغلب شکل عادت یه خود گرفته، محصول یادگیری های دوره ی کودکی است

اوست. گروه های قانون شکنی از این دست، تخلف یک عضو را از منافع دیگران، گاه با مرگ پاسخ می دهند. اگر در یک گروه، چنین توصیفی که در مورد دوستی ها بین افراد تیپ بدنی ارائه شد، با رفتارهای دینی همراه شود، با موضوع و ظاهر دینی، تمامی این قانونمندی ها بر روابط بین اعضای گروه حاکم خواهد شد.

آه تیپ اجتماعی

تیپ اجتماعی، سطحی رشد یافته‌تر از تیپ بدنی در شخصیت است. ویژگی بارز این تیپ آن است که به ملاحظات

هستند افرادی که خود را متدین می‌دانند، ولی در سفرهایی که مثلاً به اروپا می‌کنند، نماز را یکسره ترک می‌گویند، نجسی و پاکی را رعایت نمی‌کنند و حتی از خوردن غذاهای نجس و حرام نیز ابایی ندارند

اجتماعی و داوری دیگران در مورد خودش اهمیت می‌دهد. به آبروداری بسیار می‌اندیشید و می‌کوشد کاری کند که دیگران در مجموع او را خوب توصیف کنند. قانونمندی حاکم بر اعمال او، به ویژه در حضور دیگران، همانند قانونمندی حاکم بر جامعه است. عرف و قواعد اجتماعی برای او از هر چیز دیگری مهم‌تر است.

فرد دارای تیپ اجتماعی، زمانی دینی رفتار می‌کند که محیط اجتماعی اطراف او دینی باشد. در اصل، او آیینی محیط اجتماعی خویش است. در صورتی که محیط او غیر دینی شود، به راحتی رفتارهای دینی را ترک می‌گوید. کسانی که وقتی در مجموعه‌های دینی قرار می‌گیرند، رفتارهای دینی از خود نشان می‌دهند و وقتی در جمع‌های غیردینی قرار می‌گیرند، رفتار غیردینی از خود بروز می‌دهند، متعلق به چنین تیپی از شخصیت هستند.

بسیاری اوقات امر به خود این افراد نیز مشتبه می‌شود که متدین هستند، اما برای تعیین تدین خویش لازم است، رفتارها و حالات خود را در محیط‌های اجتماعی متفاوت مورد توجه قرار دهند. هستند افرادی که خود را متدین می‌دانند، ولی در سفرهایی که مثلاً به اروپا می‌کنند، نماز را یکسره ترک می‌گویند، نجسی و پاکی را رعایت نمی‌کنند و حتی از خوردن غذاهای نجس و حرام نیز ابایی ندارند. اینان وقتی به کشورشان باز می‌گردند و بین گروه‌های مذهبی قرار می‌گیرند، مجدداً رفتار دینی در پیش می‌گیرند و چه بسا نمازهایی را که قضا کرده‌اند، به جا بیاورند. از این طریق می‌خواهند به خود بقبولانند که قلباً متدین هستند. امر به معروف و نهی از منکر را رفتار پسندیده‌ای نمی‌دانند و آن را با قاعده‌ی «عیسی به دین خود و موسی به دین

خود» جایگزین می‌کنند. اینان همچون «عرفی» معتقدند، که: چنان با نیک و بد خوکن که بعد از مردنت «عرفی» مسلمانت به زمزم شوی و هندو بسوزاند.

اطلاعات دینی این افراد نسبت به تیپ بدنی، زیادتر و منسجم‌تر است. هر از گاهی به مطالعات دینی دست می‌زنند و سؤال‌هایی نیز در این زمینه مطرح می‌کنند، لیکن ویژگی مهم در اطلاعات دینی آنان، جو حاکم بر محیط اجتماعی ایشان است. آنان معمولاً دانش دینی خود را با هدف حفظ جایگاه اجتماعی خویش و ارتقای آن افزایش می‌دهند و معمولاً مطالبی را می‌آموزند که به نوعی در جامعه مصرف دارند. برای یادگیری آنچه که شخصاً به آن علاقه‌مندند، تمایل زیادی نشان نمی‌دهند. اهل تهیه‌ی کتابند، اما کتاب در نهایت برای آن‌ها حکم دکور را دارد. همان‌گونه که کسی ممکن است، میل یا فرس را برای آبروداری بخرد، چنین افرادی نیز ممکن است کتاب‌هایی را به همین منظور تهیه کنند.

تیپ اجتماعی وقتی در تنهایی قرار می‌گیرد، ویژگی‌های تیپ بدنی را از خود نشان می‌دهد. برای مثال، وقتی با جمع است، امکان دارد نماز صبحش را اول وقت به جا آورد، ولی وقتی تنهاست، ممکن است حتی برای نماز بیدار هم نشود. در شرایط تنهایی، وقتی انجام اعمال دینی با تمایلات بدنی‌اش مغایرت نداشته باشد، اعمالی مانند نماز را به حکم عادت به جا می‌آورد؛ اما بی‌روح و بدون حضور قلب. چنین فردی عمل دینی‌اش در جمع کامل‌تر، درست‌تر و بهتر از تنهایی انجام می‌گیرد.

فرد دارای تیپ اجتماعی، زمانی دینی رفتار می‌کند که محیط اجتماعی اطراف او دینی باشد. در اصل، او آیینی محیط اجتماعی خویش است

فرد دارای تیپ اجتماعی، در هر گروهی که قرار می‌گیرد، هم‌نوایی بالایی با آن نشان می‌دهد؛ حتی اگر برخی از این گروه‌ها با یکدیگر تعارض داشته باشند. تعارض گروه‌ها در چنین فردی تجلی پیدا نمی‌کند، زیرا در هر گروهی به یکی از اعضای آن گروه تبدیل می‌شود. چنین افرادی به لحاظ دینی در معرض نفاق هستند. (ادامه دارد)